

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

Huize Baak zoals het er heden staat, met waterpartij op de voorgrond

HVS

- * *Komt de naam **Baak** van Bertoldus de **Baco**? Historische bijzonderheden omtrent Baak.*
- * *Met de waterhuishouding rond ons dorp was veel te stellen.*
- * *Niet zo bekende **Constantijn Johan Wolterbeek** uit Steenderen heeft indrukwekkend maritiem verleden.*

2005/1

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 400
Februari 2005

Van de voorzitter

Op het moment dat ik dit stukje schrijf komen de eerste berichten van de gevolgen van de aardbeving in Zuid-Oost Azië binnen. Het ANP noemt aantallen omgekomen mensen van enkele duizenden. In de loop van de dag wordt al snel duidelijk dat het aantal omgekomen mensen vele malen hoger zal worden. De hele dag worden beelden uitgezonden van de ramp en langzaam begint het besef door te dringen dat de gevolgen van deze ramp nauwelijks te overzien zijn.

Gelukkig dat er organisaties zijn die draaiboeken hebben klaarliggen wat te doen in dergelijke situaties, maar voor dat alles goed gecoördineerd is, verstrijken de dagen. Ons medeleven gaat uit naar de overlevenden, van wie velen zware verwondingen hebben opgelopen. Beelden uit ziekenhuizen die met alle middelen proberen zoveel mogelijk mensenlevens te redden, geven aan dat ze op een dergelijke ramp niet zijn voorbereid. Verhalen in de krant van mensen die kinderen door het geweld van het water hebben moeten loslaten en die nu spoorloos zijn. Het zal je als ouder maar overkomen dat je één van je kinderen op die manier verliest. Wat voelen we ons dan toch machteloos tegenover al dat natuurgeweld. Hopelijk dat al het ingezamelde geld en de hulpgoederen op de goede plaatsen terechtkomen.

De jaarafsluiting 2004 en het elkaar de beste wensen toewensen wordt door dit gebeuren plotseling heel anders beleefd. Toch moeten we verder in het leven, al zal deze ramp diepe sporen nalaten bij vele mensen.

Voor de historische vereniging blikken we vooruit naar het uitkomen van de volgende Zwerfsteen. Het is, door allerlei oorzaken, niet gelukt in 2004 meer dan één nummer te laten uitkomen. In een gecombineerde vergadering van Bestuur en Redactie hebben we de problemen op tafel gelegd en geconstateerd dat er nu gelukkig wel voldoende artikelen beschikbaar zijn om in februari 2005 de volgende Zwerfsteen te laten verschijnen.

Onze excursie naar de Slangenburg is een succes geworden. Zaterdag 16 oktober zijn we met 25 personen en zaterdag 13 november met 22 personen ontvangen door een zeer enthousiaste Jan Berends die de rondleiding verzorgde.

Door een valpartij tijdens onze wekelijkse tocht met Toerclub Steenderen op zondag 17 oktober, had ik de pech voor de tweede keer in 20 jaar mijn rechterheup te breken. Nog diezelfde dag geopereerd in het Spitaal te Zutphen en thans (eind december 2004) weer volop in de running. Ik wil graag van de gelegenheid gebruikmaken een ieder te bedanken voor de vele bliken van

belangstelling die ik heb ontvangen tijdens deze periode. Voor 2005 wens ik u allen veel voor-
spoed, geluk en gezondheid toe.

Wim Achterkamp,
Voorzitter

De redactie vraagt...

Al vanaf december 1992 ontvangen de leden van de Historische Vereniging Steenderen (u dus) het verenigingsblad De Zwerfsteen. Vele artikelen over de historie van Steenderen zijn inmiddels de revue gepasseerd. Maar even zoveel onderwerpen kunnen nog beschreven worden.

De schrijvers van de artikelen werken altijd zeer nauwgezet en steken vele uren werk in het verzamelen van de gegevens over hun onderwerp. Toch blijkt naderhand vaak dat, ondanks deze grondige research vooraf, er nog wetenswaardigheden onder de lezers leven die niet bij de schrijver bekend waren.

De redactie van De Zwerfsteen streeft ernaar de historie zo volledig mogelijk aan de lezer voor te leggen.

... uw medewerking

Vanaf dit nummer van de Zwerfsteen plaatsen we iedere keer een overzicht van de geplande artikelen voor de komende nummers.

Wij vragen U daarbij het volgende: wilt u contact met de redactie opnemen indien u:

- iets kunt vertellen over het onderwerp;
- iemand kent die er meer over weet;
- archiefmateriaal hebt over het onderwerp of weet van het bestaan ervan;
- foto's en documenten hebt;
- belevenissen of anekdotes weet die met het onderwerp te maken hebben.

Wij hopen dat u op deze wijze uw steentje wilt bijdragen aan het welslagen van De Zwerfsteen. Ook suggesties van nieuwe onderwerpen zijn welkom. En mocht u zelf ergens over willen schrijven, dan is uw artikel welkom.

Onderwerpen voor de volgende Zwerfstenen:

- * Steenfabrieken in Olburgen en omgeving;
- * Huis 'Excelsior' aan de Landlustweg;
- * De Ariënsbibliotheek (hier is zeer weinig over bekend, dus informatie zeer welkom)

Wij hopen van harte dat u met ons mee wilt denken en niet zult schromen contact op te nemen met de redactie indien u informatie heeft.

U kunt contact opnemen met:
Maria Schotman-Harmsen, tel. 45 16 18,
Email: abschotman@hetnet.nl.

"De Zwerfsteen" is de kwartaaluitgave van de historische vereniging van (de voormalige gemeente) Steenderen, opgericht 1 juni 1992.

BESTUUR:

Voorzitter: Wim Achterkamp
Bronkhorsterweg 32
7221 AC STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 17 47
Fax 0575 - 45 09 66

Sekretaris:

Gerard Wesselink
Dambroek 7
7223 DT BAAK
Tel. 0575 - 44 14 89

Penningmeester:

Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND TOLDIJK
Tel. 0575 - 45 20 04

LEDEN:

Wim Knaake
Harmen Addinkstraat 20
7221 BG STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 17 76

Yvonne Koning

Paardestraat 7
7221 NE STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 26 24

Roos Meutstege-Quintelier

Bakerwaardseweg 13
7226 LR BRONKHORST
Tel. 0575 - 44 11 65

Fred van der Mije

Hofstraat 4
7223 LR BAAK

REDACTIE:

Eindredacteur: Wim de Lange
Weth. Massinkstraat 3
7227 DB Toldijk
Tel. 0575 - 45 28 70
Email: wimdelange@zonnet.nl

Secretariaat: Maria Schotman

Dr. A. Ariënstraat 37
7221 CB Steenderen
Tel. 0575 - 45 16 18
Email: abschotman@hetnet.nl

REDACTIELEDEN:

Willem Eckhardt, Jappe Eckhardt,
Jan Ebbing en Carel Swaan.

REDACTIEMEDEWERKERS:

Wil Gijsman en Marian v.d. Haar

CONTRIBUTIE:

De contributie is m.i.v. 2002 vastgesteld op €15 per huisadres
Bankrelatie: Regiobank Steenderen
Bankrekening nr.: 685289710
t.n.v. de Historische Vereniging Steenderen.

Vormgeving en druk:

Doetinchem Tel. 0314 - 37 25 48

door
Gerard Wesselink

Komt de naam Baak van 'baka' (heuvelrug) of van good old Bertoldus de Baco?

De nieuwe gemeente Bronckhorst heeft weliswaar de naam gekregen van het kleine plaatsje aan de IJssel, met de rijke historische achtergrond, maar dat neemt niet weg dat ook Baak er wat dat betreft zeker mag zijn. Dit artikel concentreert zich voornamelijk op Huize Baak, de bouwkundige geschiedenis en de menselijke kant, de bewonersgeschiedenis.

(Veel gegevens zijn ontleend aan 'De Heerlijkheid Baak' van J. Koekoek).

Waar komt de naam Baak vandaan? Volgens Gysseling is het mogelijk een verbastering van het Germaanse woord "baka" wat heuvelrug betekent. Dit lijkt onwaarschijnlijk omdat in Baak geen heuvelrug te vinden is. Pater Jan Koekoek heeft wel eens gedacht aan het Duitse 'Bach', wat beek betekent. Aan beken heeft Baak geen gebrek. Taalkundig echter is deze afleiding niet waarschijnlijk.

In 1190 verleende de graaf van Gelre aan Zutphen stadsrechten. Bij zo'n belangrijke acte hoorde een hele lijst met getuigen. Eén van de getuigen was "Bertoldus de Baco" oftewel Bertold van Baak. Vandaar dat in 1990 Baak haar 800 jarig bestaan heeft gevierd.

In Baak is niets gevonden wat wijst op prehistorische bewoning. Baak nodigde in de prehistorie niet uit tot bewoning. De Romeinse veldheer Drusus is hier waarschijnlijk ook nooit geweest. Het lag in een moerassig gebied en gedurende grote delen van het jaar was het, voor een aanzienlijk deel, overstroomd.

Rond de volksverhuizing vestigden zich al mensen in Baak. Het was een moerassig gebied dat de mensen bescherming bood tegen vijanden.

In 1912 zijn hier urnen gevonden. Karel de Grote (785 na Christus) verbood lijkverbranding, ze moesten begraven worden. Op het ontstaan van de naam Toverstraat kom ik later terug.

Middeleeuwse vorsten

Deze hadden veel geld nodig. Zij gingen heide ontginnen en zetten er een zgn. Hofboerderij op. Hof Tamminck gevestigd door de Bisschop van Utrecht en Hof te Baak gevestigd door de Graaf van Gelre. Via de rentmeester moesten hofhorigen afdrachten doen in de vorm van geld betalen, bepaalde goederen leveren en diensten verrichten. Bij een dergelijke Hofboerderij hoorden ook hofhorige kleine boerderijen. Dit is in de 10de / 11de eeuw ingevoerd. Nabij Hof te Baak liet Graaf van Gelre een kapel bouwen. Kerkelijk viel Baak onder de parochie van Steenderen. Het bouwen van een kapel deed de Graaf om de mensen die op zijn Hof woonden en andere horigen te beschermen tegen vijanden omdat de kapel een stevig bouwwerk was. Hij vernoemde de kapel naar de heilige Nicolaas. De kapel (in de volksmond "de Dom") werd in 1362 gebouwd door de Graaf van Gelre, na een rumoerige tijd tussen de Heeckerens en de Bronkhorsten.

Deze kapel werd door de heer van Baak in 1774 tot 1776 gedeeltelijk afgebroken. De torenruïne bestaat nog steeds en is te zien aan de linkerzijde van de weg van Baak naar Steenderen.

De heer van Baak was leenman van de Graaf van Gelre.

Bekend is het verhaal dat na de overwinning van de Bronkhorsten een aantal Heeckerens twee aan twee met de ruggen tegen elkaar gebonden in de "Heeckerens kolk" gegooid zouden zijn. Een boerderij nabij Steende-

ren heeft nog de naam "Heeckerens kolk" en de kolk in de vorm van een vijver bestaat ook nog steeds.

Kerk

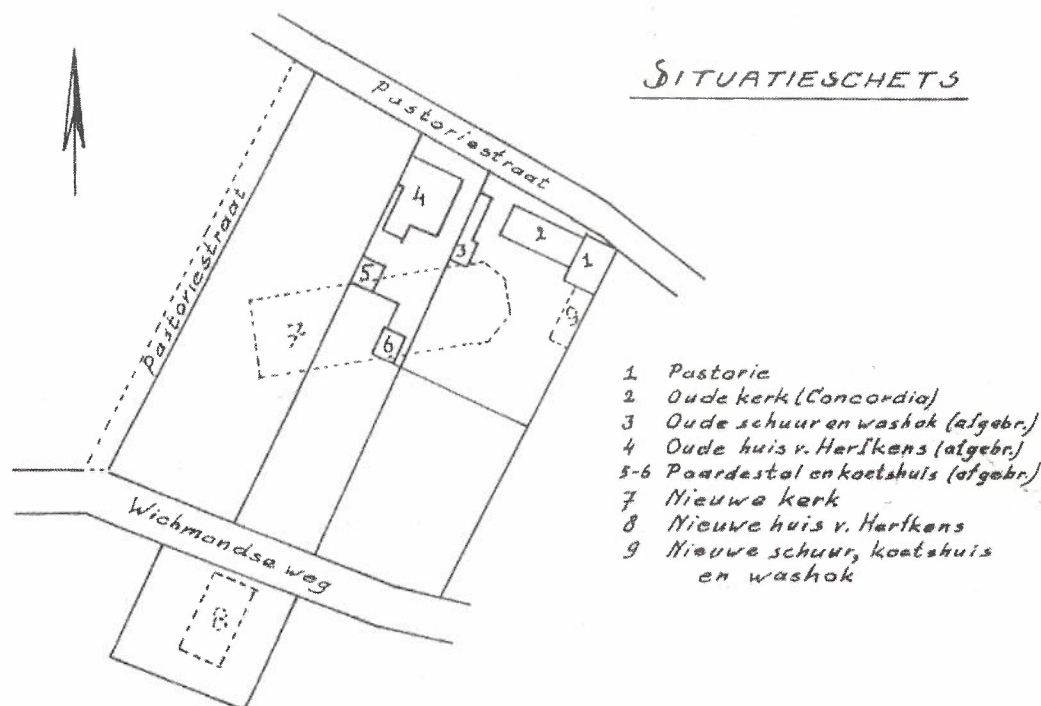
De eerste prediking van het christendom gebeurde door de heilige Ludger en zijn metgezellen rond het jaar 800. Toen werden in deze regio, waar de Saksen woonden, ook de eerste kerken gebouwd. Het christendom werd beschouwd als de godsdienst van de Franken opgedrongen aan de Saksen. Dit stuitte op weerstand. De kerk in Baak is in 1891 ingewijd door Mgr. P.M. Snickers als Sint Martinuskerk. Eén van de grootste en mooiste kerken in de omgeving. De bouw van deze kerk heeft toen f. 74.900,00 (€ 33.988,14) gekost. In 1868 werd er door de laatste van der Heijden van Baak, namelijk Ernestus Willem Franciscus Canisius van der Heijden, een testament gemaakt.

Over dit laatste testament gaat het volgende verhaal: toen de notaris het testament voorlas zou de kapelaan de Heer van Baak ondersteund hebben zodat hij enigszins rechttop zat. De notaris zou voorgelezen hebben: "... aan de R.C. Kerk van Baak f. 5.000,00 vrij van rechten".

Bij het horen hiervan zou de kapelaan gezegd hebben: "Mijnheer, het was toch f. 50.000,00?". Daarbij zou hij met zijn hand ervoor gezorgd hebben dat het hoofd van de Heer een knikkende beweging maakte.

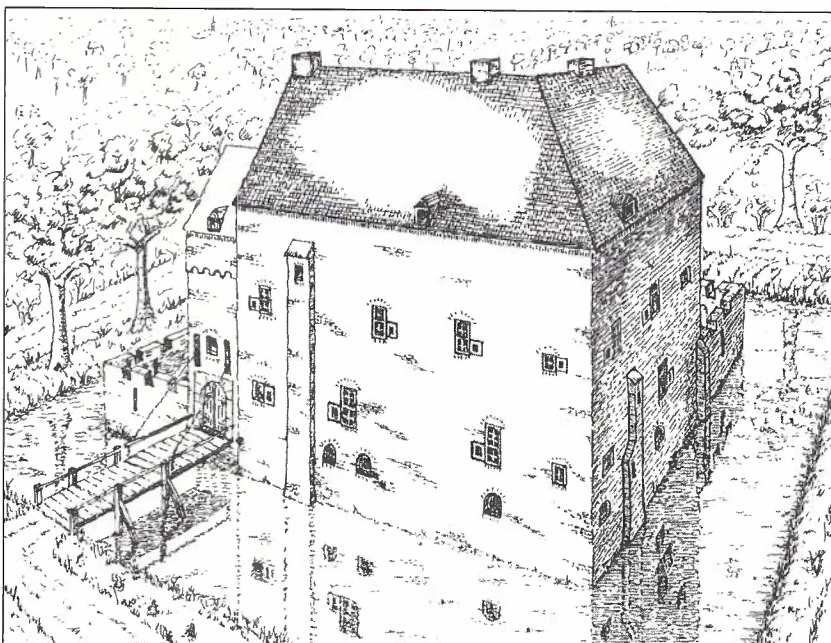
Daarop zou de notaris f. 50.000,00 genoteerd hebben. Door deskundigen wordt de waarheid van dit verhaal sterk in twijfel getrokken.

Situatieschets bij de bouw van de nieuwe kerk in 1890

Bouw van de kerkschuur gegund aan protestant. Was gunning politiek geïnspireerd? Of was de bouwer gewoon familie van de richter...

Huize Baak zoals het er in de 15e en 16e eeuw ongeveer uitgezien zal hebben. Gezicht vanuit het noorden.

Bobbink

Nabij de kerk staat boerderij "Bobbink". De naam Bobbinck is al bekend vanaf 1383. Bobbink is vanouds een hofhorig goed, d.w.z. dat het tot een hof behoorde. Vanaf 1874 tot heden woont er de familie Heijntink. We zien de ontwikkeling in de agrarische sector aan ons voorbij gaan. De oude geveltjesboerderij deed dienst tot aan de oorlog. Na de oorlog maakte de potstal plaats voor grupstal, dat zien we aan de andere schuur. Vanaf 1970 kwamen de ligboxenstallen in opkomst.

Concordia

Begin 18de eeuw was er meer verdraagzaamheid t.o.v. de katholieke gemeenschap en werden er kleine kerkjes gebouwd. Johan Everhard Canisius van der Heijden gaf verlof om een kerkschuur te bouwen. De kerkschuur werd in 1773 opgeleverd. Een gedeelte van toenmalige kerk is het huidige "Concordia".

Tot voordeel van de Baakse gemeenschap kwam Johan Everhard Canisius van de Heijden in 1767 op Huize Baak wonen. De adeldom dateert uit de tijd dat dit voor een gering bedrag te koop was. Het was een aanzienlijk geslacht met relaties in hogere kringen. Hij gaf de aanzet tot de bouw van een nieuwe kerkschuur (Concordia).

De andere kerkschuur was door het hoge water (tussen 1720 tot 1770 vijftien keer) getroffen en zakte van ellende in elkaar.

Deze kerkschuur met de pastorie werd in 1770 door een protestant, Hendrik Jan Abreson, gebouwd voor een bedrag van f. 6.207,15 (€ 2.816,68). Deze bouw werd gegund aan een

protestant. Misschien om de protestanten gunstig te stemmen, of omdat hij een uitstekende timmerman was. Of gewoon een respectabele inwoner van Baak. Of familie van de richter...

Belofte maakt schuld

De heer van der Heijden had de kerkschuur betaald. Omdat hij de bouw van de kerk had voorgefinancierd stelde hij bankpacht in. Dit bedroeg f. 50,00 ineens en f. 2,00 per jaar. Gerrit Pelgrim uit Cortenoever en Jan Lankhorst van de Lankhorsterstraat weigerden deze pacht te betalen, omdat hen een bank beloofd was en omdat ze f. 100,00 per persoon hadden bijgedragen aan de bouw van de kerk. De heer Van der Heijden begon een proces. Dat heeft hij uiteindelijk verloren. Het was in die dagen heel wat om tegen de Heer van Baak in opstand te komen. Uiteindelijk bracht een nieuwe pastoor de gemoederen weer tot bedaren, want de geldelijke inbreng van beide boeren en de Heer van Baak was niet gering. De Van der Heijdens hadden veel geld en moeite gestoken in de totstandkoming van de kerk, veelal op een autoritaire wijze (naar onze begrippen). De kerk (huidige Concordia) werd allengs te klein. Rond 1836/1837 werd de kerk vergroot zoals die er nu bijstaat. De pastorie is in 1860 verbouwd door pastoor Verweij.

Na 1891 (ingebruikname van de nieuwe St. Martinuskerk) heeft Concordia gediend als huishoudschool, kleuterschool en momenteel als sportzaal en gemeenschapsruimte.

Huize Baak

We zijn nu aangekomen bij Huize Baak. Op Huize Baak heeft heel lang een leenman gewoond. Dit leenstelsel hield in dat de leenman van de leenheer het gebruik kreeg van bepaalde goederen (kastelen, landerijen, ambten en rechten).

Oorspronkelijk kwam het leengoed bij de dood van de leenman weer aan de leenheer. Later werd dit recht erfelijk. Bij de belening moest de leenman de leenhulde en de leened afleggen. Hierin werd beloofd dat de leenman de leenheer met raad en daad terzijde stond.

De leenheer van Huize Baak was de Graaf van Gelre. De oudste belening dateert uit 1326. Horigen woonden op alle boerderijen die bij Huize Baak behoorden. Zij moesten op jaarbasis bepaalde goederen en diensten leveren aan de leenman.

Napoleon schafte het leenstelsel af en de leengoederen werden eigendom van de leenmannen, zo ook aan de Heer van Baak. Napoleon beloofde een schadevergoeding aan de leenheren (bijv.

Graaf van Gelre) maar hier is niets van terechtgekomen. Napoleon bepaalde tevens op 10 mei 1810 bij wet dat alle woeste grond ontgonnen moest worden als meer dan de helft van de rechthebbers dat wenste.

Bewoners van Huize Baak

Het oudste lid van het geslacht van Baeck komen we tegen in 1190 in de stadsbrief van Zutphen. Na 7 geslachten van Baeck sterft het geslacht in 1476 uit. Diverse personen van dit geslacht zaten in de geestelijkheid. Egidius van Baeck heeft o.a. gewerkt aan het pauselijk hof te Avignon.

De Heeren van Baeck waren ridders in dienst van de Graaf van Gelre, doch niet zo'n roemrijk geslacht als die van de Bronkhorsten, Heeckerens en de Keppels. Willem en Jorden van Baeck waren betrokken bij de vredesonderhandelingen tijdens de vete tussen de Bronkhorsten en de Heeckerens.

Waarschijnlijk stamt het geslacht van Hackfort af van het geslacht van Baeck. Jacob van Hackfort wordt in 1405 leenman van de Halve Welle (Bakerwaard). Hackfort en Baak hebben hetzelfde wapen, een blauwe dwarsbalk op een zilveren veld.

De weduwe van Evert van Baeck (1476) is Agnes Kreynck en ze hertrouwde met Henrick van Egmond. Hun dochter Margriet trouwde in 1504 met Berend van Hackfort. Berend is beleend met Huize Baak. Hun dochter Jacoba trouwde met Goossen van Raesfeld. Een dochter van Jacoba, Margriet Raesfeld (dochter van Jacoba) werd leenman van Huize Baak. Agnes, zuster van Margriet trouwde (1565) met Hendrik van Westerholt. Daarna was Huize Baak enkele geslachten in bezit van de Westerholts. De Westerholts waren slechte financiers en leenden bij de familie van Sweeten. In 1682 trouwde Anna Johanna van Sweeten met Johan Everhard Canisius van der Heijden. Anna erfde alle schuldbekentenissen.

Zomerverblijf

De Van der Heijdens woonden eerst in Doetinchem en zagen Huize Baak als zomerverblijf. Tussen 1738 en 1741 werd Huize Baak grondig opgeknapt.

De Heer van Baak was ook Heer van Meijerink (Hengelo G.), Meinerswijk (Betuwe), Luijnhorst, Leemkuil (Hengelo) en Doornenburg. Joost Hendrik Anton van der Heijden zat o.a. in de Staatsraad in buitengewone dienst van Zijne Majesteit de Koning, kreeg in 1822 de titel van Baron en werd opgenomen in de Ridderschap van Gelderland en kreeg de onderscheiding Ridder in de orde van Oranje Nassau. J.H.A. van der Heijden

had 14 kinderen. Voor zijn zoon Clemens Frederik Wilhelm kocht hij het kasteel Suideras (Wichmond).

Kinderen van J.H.A. van der Heijden trouwde met adel van het Twickel, van Dorth tot Medler, Middachten, Suideras, Doornenburg, Vos de Waal e.a.

Een kleindochter van J.H.A. van der Heijden trouwde in 1856 met Gerhardus Antonius Helmich. In 1854 stierf de rijkste en invloedrijkste J.H.A van der Heijden op 89 jarige leeftijd. Van de 14 kinderen waren er in 1868 nog twee zoons in leven. August Alexander Willem van der Heijden overlijdt 24 maart 1868. 21 juli 1868 overlijdt zijn broer Ernest Willem Franciscus van der Heijden, de laatste van der Heijden. Hij vererft f. 50.000,00 (€ 22.689.01) voor de bouw van een nieuwe kerk in het dorp.

De Helmichs aan het bewind

Door vererving kwam Huize Baak in het bezit van Mr. Gerhardus Antonius Helmich. Het geslacht Helmich is een oud geslacht van landjonkers uit de streek van Oldenzaal. Hij is gehuwd met Engelbartha Maria Bernardina Alouisa Augusta van Middachten. Ze kregen 15 kinderen. Gerhard Helmich liet in 1878 een nieuwe vleugel van het huis aanbesteden waardoor Huize Baak het tegenwoordige aanzicht kreeg, waarschijnlijk vanwege de grote schare kinderen. Dochter Johanna Maria Antoinetta trouwde in 1948 met Harry Niks. Zoon Werner Bernard Helmich studeerde rechten en werd een knap jurist. Werner Helmich was de laatste Heer van Baak die op Huize Baak woonachtig was.

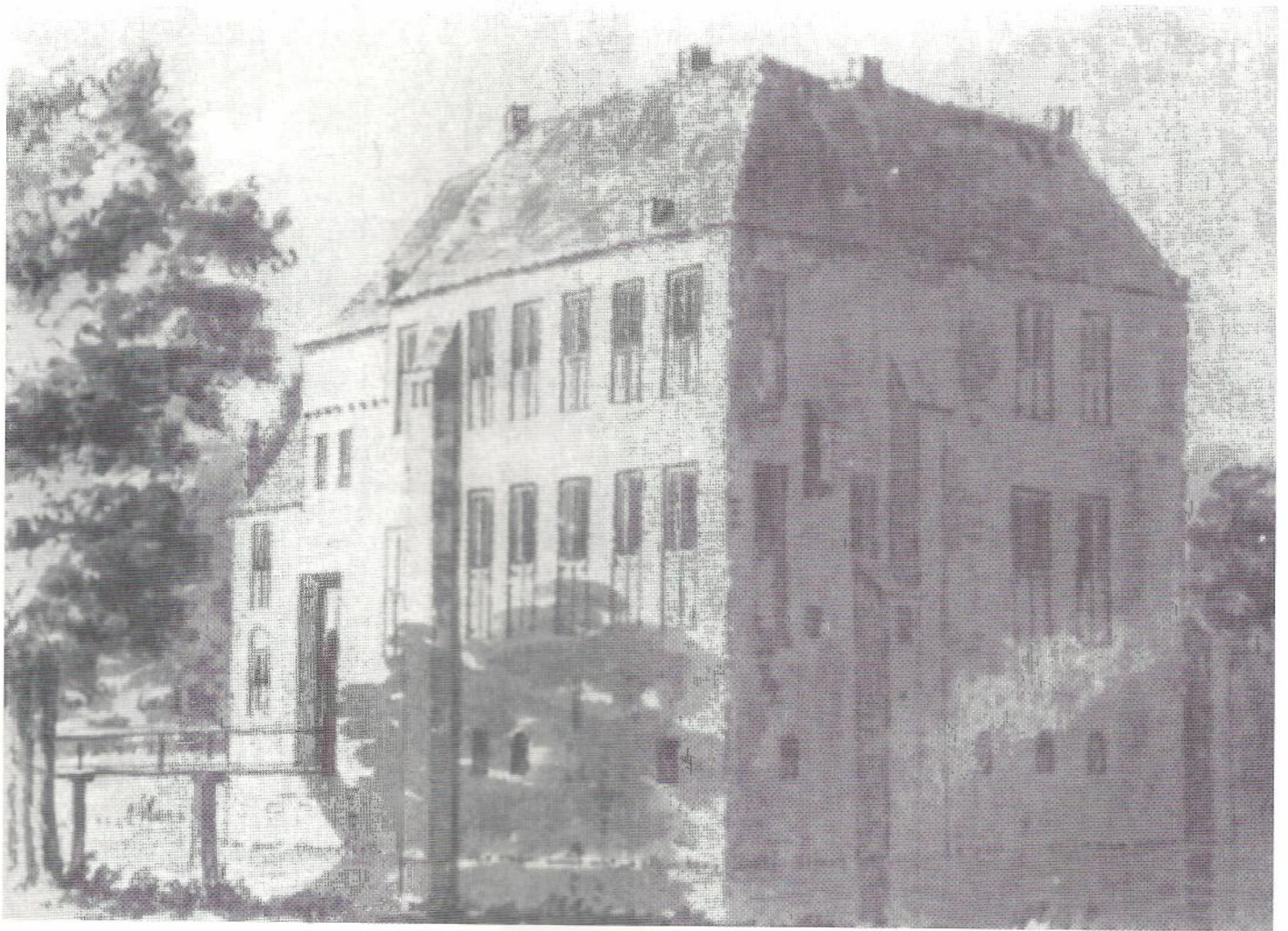
Het familiewapen van de Van der Heijdens

*J. H. A. vry hr van der Heijden
tot Baak en Luijnhorst.*

Het familiewapen van de Helmichs

Zo zag Huize Baak er uit in 1730, naar een fraaie prent van ene C. Pronk. De documentatie hierover is te vinden in het Rijksbureau voor Kunst-historische Documentatie.

Door het grote aantal kinderen en de achtereenvolgende erfopvolgingen werd het bezit steeds kleiner. Nazaten wonen nog in de regio.

In de oorlogsjaren 1942 tot 1945 werd Huize Baak verhuurd aan de Zusters Benedictinessen van Sint Lioba. In 1956 werd het Huis (binnen de gracht) verkocht aan de Zusters de H. Vincentius.

Deze lieten het kasteel grondig opknappen. Ze lieten de gehele kapconstructie wegtimmeren en zelfs een muur metselen voor de muurplaat langs, om geen last te hebben van tocht. Hierdoor ontbrak elke ventilatie waardoor zwamvorming ontstond en ook de bonte knaagkever was er actief. De zusters deden veel sociaal werk in Baak en Steenderen.

Rusthuis voor elite

Door het dalen van het aantal leden is het kasteel in 1978 verkocht aan de familie Van Gelder. Deze idealistische familie bestemde het kasteel voor mensen die geestelijk in moeilijkheden waren geraakt en een tijdje rust nodig hadden.

In 1982 werd Huize Baak verkocht aan de Focolare beweging omdat de familie Van Gelder de exploitatie niet meer rond kon krijgen. De Focolare beweging houdt zich bezig met oecumenisch werk in de breedste zin van het woord, in het leven geroepen door Chiara Lubisch.

Ze proberen de mensen te laten leven naar de essentie van het evangelie, vooral door wederzijdse liefde.

Het gebouw Huize Baak

Over de bouwgeschiedenis van Huize Baak werd Baeck voor het eerst genoemd in 1190. Toen was het een versterkt houten huis. In de 13de of 14de eeuw is er waarschijnlijk een stenen huis gebouwd.

Nergens is terug te vinden dat Huize Baak belegerd is geweest, ook niet in de Tachtigjarige Oorlog. Er waren wel eens Staatse troepen gelegerd. Ook kwamen de Spanjaarden op Huize Baak om oorlogsbelasting te innen bij de Baakse boeren. In die tijd zal het huis wel geleden hebben.

Van 1737 tot 1741 is het huis grondig gerenoveerd nadat de Westerholts het verwaarloosd hadden. De renovatie kostte f. 17.439,05

(€ 7.913,50). Een middeleeuws kasteel werd zo een deftig landhuis. De poort aan de achterzijde heeft een barokke omlijsting van pilasters met hoofdstel waarop voluten met het wapen van Baak. De schuur dateert van 1846.

Boven de voordeur hangt het wapen en op het dak staat de windvaan die uit 1767 dateren en aangebracht zijn door Johan Everhard Canisius van der Heijden en zijn vrouw Gertrudis Maria Adriana van Hertefeld. In het wapen van de van Hertefelds zit een springend hert. Boven het poortgebouw is een torentje met een klok gebouwd. In 1801 is de gracht naar buiten verlegd. Tot dan heeft het huis altijd in het water gestaan. In 1869 is de veranda aangebouwd. Enkele jaren later (in 1878) is de zuidgevel aangebouwd (zie tekening).

Humane landheren

De heren van Baeck waren geen groot grondbezitters. De Van der Heijdens hebben het grondbezit uitgebreid tot 1848, ze hadden toen 21 boerderijen. Ze waren humane landheren en waren veelal erfmarkrichters, te vergelijken met de huidige burgemeesters. De Bakermarke heeft ongeveer 400 jaar bestaan. De bewoners van het Huis hebben veel gedaan voor de armen in de gemeenschap en de kerk in het dorp.

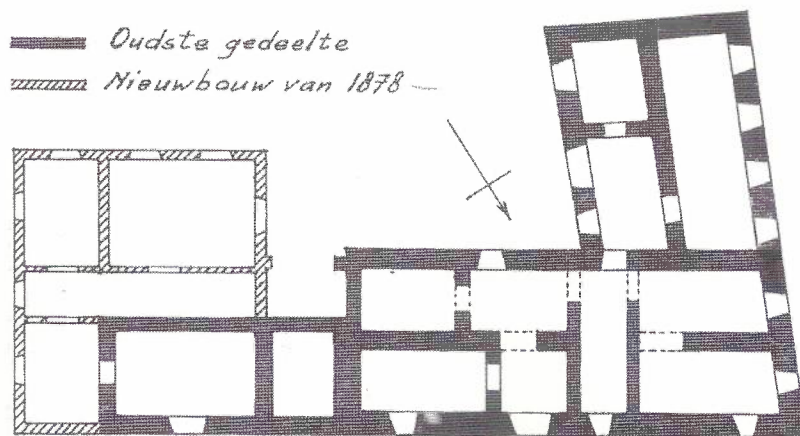
Nabij het huis vinden we een ijskelder, waarin vroeger ijs werd bewaard dat uit de nabij gelegen vijver werd gehaald om in de zomerdag etenswaren en drank te kunnen koelen.

Deze kelder is niet meer als zodanig in gebruik.

Toverij en Spokerij

In veel plaatsen leven verhalen over spoken, geesten, witte wieven etc. In vroeger tijd werden er veel verhalen verteld.

Zo ook rondom Baak. Hier in de omgeving kennen we de Toverstraat. Daar zijn veel verhalen over verteld. Nabij de Toverstraat zijn in 1916 urnen en asresten opgegraven, een plaats waar de Saksen vroeger hun overledenen hebben verbrand.

De man met de twee hoofden

Op een avond liep iemand over een bospad in het Baakse Broek. Plotseling zag hij een gedaante lopen met twee koppen. De schrik slaat hem in de benen en hij wist niet hoe snel hij weg moest komen. Wat was er aan de hand?

Boer Onstein van de Toverstraat ging met een geit naar de bok in Bronkhorst. Op een gegeven moment wilde de geit niet meer lopen. Ten einde raad nam boer Onstein de geit in de nek en liep zo verder naar Bronkhorst. Dit had de argeloze wandelaar aangezien voor iemand met twee koppen.

Spoken op de boerderij

Er ging het gerucht dat het spookte op een boerderij. Hoe goed men 's avonds de koeien op stal ook vastzette, de andere ochtend stonden ze los. "Mijnheer" August van der Heijden, verpachter van de boerderij en een andere jongeman besloten de zaak te

onderzoeken. Ongemerkt slopen ze het achterhuis in en stelden zich verdekt op. Na enige tijd wachten ging de deur van het voorhuis open en sloop er iemand naar de koeien.

Wat bleek? De vrouw des huizes had steeds voor spook gespeeld door de koeien los te maken. Ze was bang dat "Mijnheer" August hen van de boerderij zou zetten. Ze dacht dat de eigenaar niet makkelijk nieuwe gegadigden voor de boerderij zou vinden als het er spookte...

***Crematorium oude stijl,
bokkenrijders en een
spookboerin maakten
de omgeving onveilig***

Waterhuishouding in onze omgeving

Overlaat van cruciaal belang voor drooghouden Steenderens grondgebied

door
Bertus
Rietberg

De geschiedenis van de waterhuishouding in Steenderen is zeer interessant. Opvallend is dat de waterbeheersing in Steenderen in de loop der eeuwen vrijwel altijd "hogere" doelen heeft gediend. Pas na 1950 is het drooghouden van het Steenderense land hoofddoel geworden. Centraal in de waterhuishouding van dit gebied staat de geschiedenis van de Baakse Overlaat. Voor het ontstaan daarvan moeten we terug naar 1809, de Franse Tijd.

De overlaten kunnen beschouwd worden als één van de vele veranderingen en vernieuwingen die in de Franse Tijd (1795 -1815) tot stand zijn gekomen. Na zijn kroning tot keizer in 1804 ging Napoleon zich via zijn broer Lodewijk Napoleon nadrukkelijk bemoeien met de Republiek der Nederlanden.

Naast een nieuwe onderwijswet, een nieuw belastingsysteem, één uniforme Nederlandse spelling en het metrieke stelsel, kwam er in de Franse tijd ook een speciale afdeling waterstaat op binnenlandse zaken.

Deze afdeling nam o.a. de zorg op zich voor de grote rivieren.

Na enkele jaren van zware overstromingen - dijkdoorbraken en zware schade (1799, 1803 en 1809) - werd door Lodewijk Napoleon bij Koninklijk Besluit van juni 1809 gedecreteerd dat bepaalde "dijkvakken geslecht of althans tot overlaten zullen worden ingericht teneinde de rivieren bij hoge waterstand te kunnen ontlasten."

*Lodewijk Napoleon,
de broer van Keizer Napoleon*

Via deze overlaten hoopte men de overstromingen min of meer gecontroleerd te kunnen laten verlopen en te voorkomen dat de dijken doorbraken. De overstromingen vonden plaats op plaatsen waar dat de minste schade veroorzaakte. Het gebied áchter de overlaat functioneerde als overloop bij hoge waterstanden.

Voor extra bergingscapaciteit werden ook in de Kanonsdijk bij Zutphen, in de Snippelinkdijk bij Deventer, in de Ellecomsedijk en in de Bingerdensedijk overlaten gemaakt. De overlaten hebben van 1810 tot 1850 met wisselend succes "gewerkt". Na 1850 veranderden de waterstaatkundige inzichten en tussen 1850 en 1860 zijn de meeste overlaten gedicht.

De Baakse Overlaat

Voor Steenderen was van ca 1810 tot 1951 de "Baaksche Overlaat" van belang. Dat was een verlaagd gedeelte van ca 100 m lang in "den Baakschen weg" tussen de Boterboer en de Oude Batterij tussen Baak en Zutphen.

De oorspronkelijke reden voor de aanleg van de Baakse overlaat rond 1810 is volgens historici echter nog een geheel andere. In strenge winters, oa die van 1809 waren er in de Rijn bij Zevenaar dammen van ijs ontstaan, waardoor de Rijn dichtslabde. Dit was in die tijd een groot probleem.

Het water bevroor in die tijd veel sneller doordat het water veel minder verwarmd werd door industriewater en ook veel minder vervuild was (dus minder zout). Gevolg waren soms enorme ijssdammen waardoor de rivieren wel eens volledig "verstopt" raakten. Grote en felle overstromingen waren dan het gevolg, waarbij ook de binnensteden van Arnhem en Kleef bedreigd werden.

Risico verkleinen

Om dit risico te verkleinen besloot men in de dijk van de Oude Rijn, in de buurt van Zevenaar "den Lijmerschen overlaat" aan te leggen. Bij zeer hoog water zou het water via deze overlaat dan naar het noorden kunnen wegstromen, zodat de steden Arnhem en Kleef minder gevaar zouden lopen. Het idee was, dat het water bij doorbraken van de Pruisische Rijndijk en bij een "werkende" Lijmersche overlaat uiteindelijk via de Oude IJssel, de Liemers via Drempt en Steenderen, weer in de IJssel terug zou moeten stromen. Hiertoe werd een gedeelte van de weg tussen Bronsbergen en Baak verlaagd. De bedoeling van deze Baakse Overlaat was dus dat hij "van buiten naar binnen" zou werken. Deze opzet heeft nooit gewerkt. Andersom wel! Gevolg was dat bij hoge IJsselwaterstanden grote gebieden rond en ten zuiden van Zutphen onder water

gingen. Vanaf 1850 veranderden de inzichten over de wijze waarop overstromingen voorkomen konden worden. De meeste overlaten werden gedicht. In 1853 is de Lijmerse overlaat gedicht, in 1856 de overlaat in de Kanonsdijk.

De Baakse overlaat is echter veel langer opengebleven.

Uiteindelijk is ze pas in 1952 definitief gedicht.

Militaire functie

Eén reden waarom de Baakse overlaat in stand bleef was dat Zutphen als vestingstad een militaire functie had. Het in Zutphen gelegerde garnizoen wilde de mogelijkheid hebben om de laaggelegen gebieden rond Zutphen onder water te kunnen zetten, "inundatie te kunnen stellen", om de vijand tegen te houden. Om de gebieden rond de stad onder water te kunnen zetten kon men de Berkel en de Baakse beek opstuwten. De Baakscheweg (die toen grotendeels over de dijk liep) mocht daarom niet hoger liggen dan "5,02 m aan het peil van de Spittaalsebrug te Zutphen", anders kon de vijand daaroverheen bij hoog water zo naar de stad rijden".

Ook toen de Maatschappij van de Grindweg Zutphen Emmerik (met o.a. baron J.H.A. van der Heijden van Baak) in 1944 een concessie vroeg om de weg aan te leggen, werd nog steeds de voorwaarde gesteld dat het gedeelte dat als overlaat diende, niet hoger mocht liggen dan 5.02 m² A.P. *

Toen Zutphen in 1874 zijn functie als vestingstad verloor, verviel in elk geval de militaire functie van de Baakse overlaat.

* Noot van de auteur

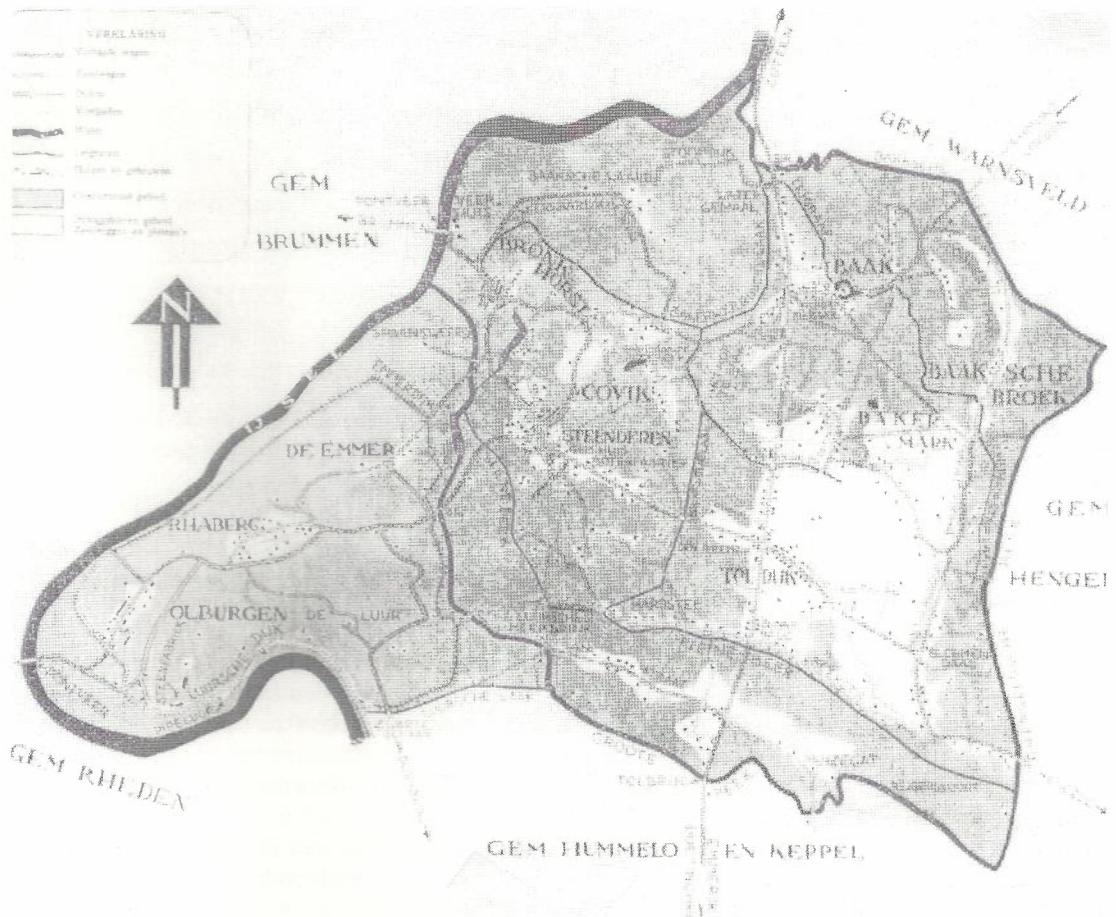
Dit genoemde peil lijkt mij een ander dan het thans geldende NAP. De uiterwaarden bij Zutphen liggen namelijk op ca 6,20 m +NAP. Bertus Rietberg).

Onderstaande tabel geeft een aantal jaren met extreem hoge waterstanden in de IJssel aan.

Jaar	Waterpeil	Jaar	Waterpeil
1784	9,46 m.	1895	7,98 m.
1799	7,99	1914	7,92
1809	8,89	1917	8,05
1814	9,09	1918	7,94
1855	8,87	1919/20	8,73
1877	8,86	1926	8,82
1883	8,66	1948	7,95
1888	8,68		

De waterstanden van 1920 en 1926 hebben grote invloed gehad op de uiteindelijke plannen voor het dichtmaken van de Baakse Overlaat.

Voordat tussen 1949 en 1952 de dijk aan de oostkant van de IJssel tussen Doesbrug en Zutphen werd aangelegd, gingen grote delen tussen Doesburg en Zutphen bij hoog water onder water. Het betrokken gebied "dat telkenmale door inundatie werd bedreigd" had in 1947 een oppervlakte van ruim 7600 ha. Op het kaartje zijn de grenzen van het betrokken gebied aangegeven. Het is duidelijk dat de waterdreiging vrijwel de gehele gemeente Steenderen betrof.

De exploitatiemaatschappij "De Grindweg" heeft tussen 1844 en 1897 een noodlijdend bestaan geleden. Of de lage ligging van het gedeelte tussen Zutphen en Baak daarvan de oorzaak is, is niet bekend.

Bij de aanleg van de tramlijn in 1900 is de Baakse Overlaat verhoogd tot ca 8.00 +NAP. Dat was al een hele verbetering maar in de praktijk bleek de overlaat maar ca 7.45m hoog te zijn.

De ZE-weg tussen de Boterboer en Hummelo was bij de aanleg in 1844 aangelegd op ca 9.30 m tot 9.00 + NAP. Het gedeelte tussen Baak en Zutphen bleef met 7.45 m + ANP toch het laagste punt. Grote delen achter de overlaat gingen bij standen boven de 7.45 toch nog onder water. Tot 7.45 m + NAP functioneerde de ZE-weg als dijk maar bij waterstanden boven de 7.45 ging de Baakse overlaat werken en overstroonden ook grote delen ten oosten van de ZE-weg.

Overlaat niet voldoende

Alleen het dichteren van de Baakse Overlaat was geen oplossing voor de waterproblemen van dit gebied. Om de hele oostelijke IJsseloever van Doesburg tot voorbij Zutphen te beschermen tegen hoge waterstanden moest véél meer gebeuren. Tussen Olburgen en Gorssel was er in feite

geen echte dijk aanwezig. Via de mondingen van o.a. de Grote Beek en de Kleine Beek stroomde het water toch wel het achterland in. Het dichteren van de Baakse overlaat alleen zou dat niet kunnen voorkomen. Bovendien moest er een oplossing komen voor een goede afwatering van de Grote Beek, de Baakse Beek en de Berkel. Ook speelde bij een aantal boeren de waarde van het laagje slib en angst voor hoge polderlasten een rol. Rond 1890 is men begonnen met plannen, maar het heeft uiteindelijk nog tot 1947 geduurd voordat men met de uitvoering is begonnen.

Buurtschappen als eilanden

De inwoners van het gebied waren op deze overstromingen voorbereid. De dorpen en de meeste boerderijen waren op de hoger gelegen zandruggen gebouwd, en de overige boerderijen stonden op terpen. Dorpen, buurtschappen en de boerderijen lagen bij hoog water als eilanden in een grote zee. Een rapport van juni 1947 meldt: "De gehuchten Luur, Emmer, Toldijk en Covik, Vierakker, Bronsbergen en Leesten, worden geheel overstromd, en daarmee geheel onbereikbaar. Ook de hoger gelegen dorpskernen van Olburgen, Rha, Steenderen en Bronkhorst worden geheel, en Wichmond wordt ten deele geïsoleerd".

Hoog water was wel vervelend, maar men was er op ingesteld en men had maatregelen getroffen. De terp-boeren hadden een boot, hier en daar was er voor noodgevallen zelfs een soort veerdienst, en men zorgde tijdig voor voldoende voedsel voor mens en dier. Ook waren er op verschillende plaatsen maatregelen getroffen (oa klepduikers) zodat het overtollige water na de overstroming zo snel mogelijk via natuurlijke weg weer kon wegstromen.

De kernen van Steenderen en Bronkhorst liggen voor het grootste deel 9.00 m of meer boven NAP en bleven ook bij het hoogste peil in 1926 (8.82m) wel droog. Of er van de gevolgen voor Steenderen van de overstroming in 1794 (9.46 + NAP!) iets bekend is, weet ik niet.

Door het extreem hoge water in de winter van 1920/1921 en waarschijnlijk ook door de steeds vaker voorkomende overstromingen (zie tabel) werd op 5 mei 1920 door de Provinciale Staten van Gelderland een commissie ingesteld die opdracht kreeg om de mogelijkheden te onderzoeken voor "een beheersbaar afwateringssysteem voor de beken langs de IJssel". Na de nog ernstiger overstroming van 1926 werd de opdracht later geconcretiseerd tot "een dijkverhoging tot 50 cm boven het peil van 8.82 m. van 1926". Uiteraard met de benodigde kunstwerken zoals gemalen, om het water van het achterland ook bij hoog water op de IJssel te kunnen lozen.

Tot dan toe liep het water van het achterland vanzelf uit in de IJssel via de mondingen van de Kleine Beek, de Grootte Beek en de Baakse Beek. Bij hoog water in de IJssel stroomde het water via die openingen net zo hard het achterland in. Mede door de crisisjaren en door de oorlog heeft de discussie over de financiering van dit enorme project bijna 50 jaar geduurd. Op 12 januari 1949 is men met het karwei begonnen, in de loop van 1958 is het werk voltooid.

Beloning voor het 'dieken'

Otto Wijers vertelde me onlangs een verhaal over hoog water, waarschijnlijk in 1951-1952. Men was toen al een heel eind gevorderd met het ophogen van de dijken langs de IJssel, maar het laatste stuk bij het huidige kleine gemaal in de Bakerwaard, was nog in aanbouw. Op dat moment kwam er hoog water opzetten. Bij Teun Herfkens in Baak werd rondom de kachel een bespreking gearrangeerd. Met de betrokken waterschapsmensen werd overlegd of men nog genoeg zou nemen met de oude situatie, het overstroomden, of dat men zou proberen het water binnen de nieuwe dijk te houden. Of het mee gespeeld heeft, weet ik niet, maar volgens Otto Wijers beloofde Teun Herfkens de mannen een "goede avond" als het zou lukken het water

buiten te houden. Men besloot om het te proberen en te gaan "dieken".

Zandzakken en wilgentenen

Aan de rivierkant van de dijk was rondom het gemaal (i.v.m. de aanbouwing) wel een nooddijk aangelegd, maar die was al doorgebroken. Het stuk nog niet verhoogde dijk werd met zandzakken en wilgentenen opgehoogd om het stijgende water tegen te houden. Ook Gerard Huetink van "de Halve Welle" vertelde me dat hij zich kon herinneren dat hij met zijn vader, voorop de fiets, naar dit schouwspel is wezen kijken. Hij keek net over de zandzakken heen.

Het lukte om het water buiten te houden, en niet lang daarna werd het gezelschap inderdaad uitgenodigd in de woonkamer van Herfkens, voor een "boerenvisite". Op het menu stond o.a. rolpens. Volgens Wijers was dit een van de weinige keren dat het werk van het waterschap zo concreet werd gewaardeerd. Een dergelijke waardering kwam niet veel voor.

In 1955 verrichtte de toenmalige Commissaris van de Koningin, dhr. Charles van Uffort de officiële handeling, het dichtten van de Baakse overlaat. Daarmee was een lang stuk waterhistorie verleden tijd.

De kernen van Steenderen en Bronkhorst lagen hoog genoeg om ook bij extreem hoog water de voeten droog te houden. Om ook de wat lager gelegen gedeelten van het dorp Steenderen en Bronkhorst bij erg hoog water droog te houden (Ariënsstraat, Paardestraat) waren de hoger gelegen gebieden rond Steenderen en Bronkhorst verbonden met dijkjes.

Emmerikseweg: bij hoge waterstanden stroomde het water via de Baakse Overlaat tot aan de Tolbrug het achterland in. Links is de afslag naar Vierakker.

Noot van de redactie

De auteur, Bertus Rietberg, tekende nog het volgende aan bij de laatste regels van het artikel:

"Dit systeem van hoger gelegen gebieden verbonden door dijkjes, is een mooi onderwerp voor een volgend artikel."

Wij zien het volgende artikel gaarne tegemoet!

Bevindingen uit de Zwerfsteenenquête 2004

Voor de tweede maal in de historie van de Historische Vereniging Steenderen is er in 2004 een enquête onder onze leden gehouden. De zeer grote response (165 exemplaren ontvingen wij retour) geeft aan hoe betrokken onze leden bij de vereniging zijn, we zullen ons hier beperken tot een weergave van de belangrijkste cijfers. Er is ook heel veel detailinformatie uit te halen, maar daar zullen we op een andere manier aandacht aan besteden.

Om te beginnen het oordeel van de leden over het lidmaatschap op zich: 40% van de leden vindt De Zwerfsteen de belangrijkste reden om lid te zijn van de vereniging. 53% vindt het belangrijk dat er een historische vereniging is. Vrijwel unaniem vinden de leden de contributie redelijk. Een paar leden merken op dat het wat hoger mag zijn, dan wel geïndexeerd mag worden of gelijkgetrokken met omliggende zusterverenigingen.

Ledenavonden/Uitnodigingen: 51% vindt een uitnodiging vooraf (1x per jaar) genoeg. 48% ontvangt deze het liefst twee weken voor de bijeenkomst/excursie. Enkele hebben aangegeven dat zij deze graag via e-mail wensen te ontvangen.

Ledenavonden/Locatie: 83% vindt de locatie De Seven Steenen goed en 13% acceptabel.

Ledenavonden/Tijdstip: 73% vindt de maandagavond goed, 27% wil liever ook eens een andere avond.

Ledenavonden/Inhoudelijk: Veel leuke reacties en suggesties zoals:

- * Wandeling met uitleg door een rasechte Steenderense (m/v) over huizen, gebouwen e.d.
- * Fusiemogelijkheid met andere genootschappen uit Bronckhorst. Uitwisseling onderwerpen met zusterverenigingen.
- * Informatie over onderhoud oude panden, meerjarenplanning, bouwstijlen in de streek, namen, veldnamen.
- * Meer plaatselijke geschiedenis cq bouwkunde. Geschiedenis over molens van de gemeente, ook over exemplaren die er niet meer zijn.
- * En verder: het winkelbestand, feesten/verenigingen uit het verleden. Voordrachten in dialect, of eigen werk van leden/bestuur. Bronckhorst en de resten van het kasteel. Hoe doe je historisch onderzoek? De verzamelaarsavonden.

Zwerfsteen/leesbaarheid:

77% vindt de leesbaarheid, lettertype en lettergrootte goed, 8% wilde een grotere letter en 8% wil meer plaatjes, tekeningen en foto's. Incidentele opmerkingen zijn: geen glimmend papier gebruiken, verbeter de lay-out en minder lange stukken.

Zwerfsteen/Frequentie:

Unaniem zijn de leden van mening dat de Zwerfsteen 4x per jaar uit moet komen.

Zwerfsteen/Verschijningsvorm:

95% vindt de omvang voldoende, slechts 5% wil een dikkere uitgave. Fraai van vormgeving, mooi papier.

Zwerfsteen/Inhoud:

Een zeer gevarieerd aantal antwoorden. Over het algemeen kan gesteld worden dat men tevreden is over de inhoud, maar toch aandacht voor het volgende vraagt: inhoud is nogal wisselend, meer bouwgeschiedenis wordt op prijs gesteld, meer verschillende onderwerpen in plaats van themanummers.

Zwerfsteen/Suggesties artikelen:

Een open vraag waar ruimschoots op geantwoord is. Een greep uit de veelheid:

IJsselschilders, kunsttentoonstelling in Bronckhorster verband, stroperij, boekbesprekingen, veldnamen, eerste bewoners in ons gebied, oude foto's (met de vraag: wie weet er meer van), kerkenpaden, oude ambachten, oude machines, oude geslachten en woonvormen, achtergronden straatnamen, vergelijking Steenderen - Bronckhorst, historie en herkomst van het landschap, markante personen, opgravingen en oudheidkundige dienst, TBC uitbraak in vorige eeuw, de geloofsstrijd in de gemeente, marke van Steenderen, stamboomonderzoek.

Kortom, aan onderwerpen geen gebrek!

Activiteiten/Excursies:

35% hecht geen waarde aan een excursie o.i.d. 40% geeft de voorkeur aan een excursie en 24% is voorstander van een fietstocht. Incidenteel zijn opmerkingen gekomen over een wandeling, bezoek historische plekken, museumbezoek, kastelen.

Activiteiten/Dag:

45% geeft de voorkeur aan de zondag en 55% de zaterdag.

Activiteiten/Vervoer:

54% wil het liefst met eigen vervoer en 39% geeft de voorkeur aan busvervoer.

Activiteiten/Kosten:

44% vindt dat een activiteit maximaal 20,00 euro mag kosten 39% tussen de 20,00 en 35,00 euro en 17% tussen de 35,00 en 50,00 maar dan inclusief maaltijd.

Activiteiten/Verenigingsavond:

38% van de geënquêteerden bezocht geen verenigingsavond, 55% één tot vier maal en 7% vijf of zes maal

Tenslotte:

Naast het invullen van de enquête bood een groot aantal leden interessante documenten over de gemeente Steenderen aan. Ook werden documenten ter beschikking gesteld, die mogen worden gekopieerd voor het archief.

Een aantal leden verklaarde zich bereid om desgevraagd zitting te nemen in een commissie zoals archief, bestuur, bezorging of ander werk binnen de vereniging.

Algemeen:

Als bestuur kunnen we zeer tevreden zijn over de response en resultaten van de enquête. Inmiddels zijn wij gestart met het instellen van een nieuwe taakverdeling in het bestuur ondersteund met bestaande en nieuwe commissies. Op de jaarvergadering hopen wij u hierover meer duidelijkheid te geven.

Fred van der Mije

Het wel zeer opmerkelijke verhaal van Constantijn Johan Wolterbeek

door
Wim Jansen

Hoe wonderlijk het kan lopen in ons bestaan, moge blijken uit hoe het mij onlangs verging: ik zegde de huidige eigenaar van de voormalige pastorie aan de A. Ariënsstraat 3, toe een stukje te zullen schrijven over de bouwgeschiedenis van dit pand. "Zodra ik tijd heb", zo stelde ik, "zal ik een stukje op papier zetten."

Toevallig was ik enkele dagen daarna op bezoek in het archief van het Aartsbisdom Utrecht, wat ondergebracht is in het Utrechts Gemeente Archief te Utrecht. Helaas was niet alles voorhanden omdat dit archief momenteel verbouwd wordt en een groot deel van het Aartsbisdomarchief thans niet bereikbaar is. In ons eigen archief op de afdeling Bouwzaken van het Aartsbisdom was wel wat voorhanden en ik dacht: "Dan begin ik daar al vast aan" en zo ben ik aan het toegezegde stuk begonnen. "Maar", dacht ik vervolgens, "hoe is het toenmalig kerkbestuur aan het huis Buitenlust gekomen, hoe heeft men dit pand in bezit gekregen, van wie was het pand en door wie is het toen verkocht en waarom!"

Al gauw kwam ik er achter dat het pand eigendom was geweest van Jan David Wolterbeek en dat zijn erven dit pand hadden verkocht op een openbare veiling.

En als zo vaak denk je dan: "Wie was Jan David Wolterbeek?"

Gelukkig hebben wij heden ten dage de tijd mee wat betreft technische mogelijkheden. Dus maar eens zoeken op het World Wide Web. De naam Wolterbeek ingevuld en wat schetst mijn verbazing dat ik als eerste aantref: J.D. Wolterbeek. Het bleek de vader van de

Constantijn waarover het verhaal hierna gaat. Die vader kwam uit een predikantengeslacht uit Duitsland. Een man die, wandelend op het rechte pad, zelfs een boekdeeltje schreef met Stichtelijke Gedichten en Gezangen, in 1785 te Zutphen gedrukt. Zijn kwaliteit wordt op eenzelfde hoogte geplaatst als Lussing en Van Alphen.

Het boekje is, voorzover bekend, het enige nog bewaard gebleven exemplaar, aanwezig in het archief van de Universiteit te Leiden.

Nog groter was mijn verbazing dat onder de zoeknaam Parlement en Politiek, zijn zoon Constantijn genoemd werd, geboren op 5 april 1766 op Buitenlust te Steenderen.

Met stijgende verbazing las ik zijn staat van dienst. Nog groter werd mijn verbazing toen ik te lezen kreeg dat medio november 2004 een biografie over hem zou verschijnen.

Ik was mij er niet van bewust dat in Steenderen zo'n belangwekkend persoon was geboren en getogen, iemand die het zou brengen van matroos tot Commandant van de Zeemacht en

Directeur-Generaal van de Marine.

En in de tussentijd was hij gedurende 21 jaren ook nog eigenaar van het kasteel Bronkhorst!

Beschrijving van het boek

Het boek gaat over Constantijn Johan Wolterbeek (1766-1845), die het van adelborst tot admiraal bracht. Geschreven door de auteur Ten Bokkel-Huining, is het een zgn. maritieme biografie en als zodanig te vinden in de rubriek Koloniale en Maritieme geschiedenis.

Het is een gebonden uitgave met stofomslag en rijk geïllustreerd in kleur en zwart-wit.

Kostprijs: € 24,95

Het betreft hier een uitgave van De Walburgpers Zutphen, November 2004
ISBN 90 - 5730-318-3

Maritieme biografie van de achttiende-eeuwse marineofficier, Constantijn Johan Wolterbeek

Van Adelborst tot Admiraal

Constantijn Johan Wolterbeek, ging op de zeer jonge leeftijd van 14 jaren bij de marine in 1780. Waarom hij die stap zette, is niet echt bekend. Aardig is te melden dat hij 4 dagen voor hij Steenderen verliet, belijdenis deed in de N.H. Kerk.

Zijn vader dichtte bij die gelegenheid:

*'en gij mijn Ruben! Dien ik tot het priesterwerk
van jongs af had beschoren,
Maar die door Gods bestuur, in plaats van Jezus' kerk
Te dienen, 't donderend tuig des oorlogs hebt verkoren,
Ik zwijg!.... Ik buig!.... 'k aanbid!...
Ga heen... mijn liefde blijft... ga!... 'k hoor 't geroep "te wapen!"
Maar wat ik bidden mag, dit zij uw hoogste wil,
Te vrezen Hem, die zee en aarde heeft geschapen.'*

Door de Engelse belegering voer Constantijn Wolterbeek voor het eerst uit op 7 juli 1782 in een zeer woelige politieke tijd. In 1783 voer hij als Luitenant-titulair naar West-Indië. Het was zijn eerste reis, maar hij zou nadien nog diverse reizen maken. Terug in het vaderland werd hij overgeplaatst naar een ander schip, omdat er mogelijk een oorlog zou uitbreken tussen de Republieken en Venetië en er dringend versterking nodig was. In 1786 keerde hij opnieuw behouden terug.

In 1788 vertrok hij met de Marine naar de Oost: Opstand op de Molukken. In januari 1793, twee maanden na zijn ruim vierjarig verblijf in Indië, werd hij eerste officier en vocht toen in de oorlog met Frankrijk.

Sloepenaanval

Bekend van hem is dat hij op de avond van 20 maart 1793 met zeven gewapende sloepen, bemand met 140 koppen, een aanval ondernam op de Franse oorlogsschepen op de Schelde bij Bath; ondanks dat er gevuurd werd vanaf het dorp Doel, de forten Lillo en Liefkenshoek en vanaf de Franse brik St.Lucie. Desondanks, stug doorroeiende, enterde Wolterbeek met zijn mannen als eerste de brik. Deze werd met het pistool

in de vuist genomen, de gesneuvelden werden overboord gegooid, de rest werd gevangen genomen. Dankzij deze heldendaad van Constantijn Wolterbeek en zijn inzet, wonnen wij deze slag van de Fransen.

Krijgsgevangen

Op 25 maart 1794 werd Wolterbeek eerste officier op de Brakelen en meerde op 10 januari 1795 aan in Plymouth. De Engelsen waren toen in oorlog en getroffen door een Brits embargo moest hij daar in de haven verblijven. Hij werd krijgsgevangenen genomen, maar mocht wel aan boord verblijven. Ook toen weer werd hij een held. En "door zich met geweld meester te maken van diverse schepen", voer hij terug naar Holland. De wijze waarop hij dit deed, is medebepalend geweest voor de verhouding Groot-Britannië en het Oranjehuis.

Gedurende de Bataafs - Franse periode (1796 - 1813) voer hij o.a naar Amerika, maar in 1803 kreeg hij het bevel over het opleidingsschip voor toekomstige zeeofficieren. Van hem is bekend geworden dat hij het onderwijs op een hoger peil heeft gebracht. Zo werd het vak algebra ingevoerd, alsmede geometrie, astrologie en geografie, navigatie en de Engelse en Franse taal.

In 1803 kocht hij op een openbare veiling in de herberg "De oude Klok" te Zutphen het landgoed "Bronkhorst" voor f. 28.500,-.

In 1806 vroeg Wolterbeek ontslag om gezondheidsredenen en trok zich terug in Bronkhorst. Hij trof daar ook zijn vrouw Janna Egberts, afkomstig uit Almelo, met wie hij sedert 29 februari 1804 gehuwd is geweest. In 1804 werd Isabella Pauline geboren als enige dochter uit dit huwelijk. Hij heeft in 1824 het huis weer verkocht.

In 1807 ging hij weer in actieve dienst, nadat de Koning hem vereerd had met een ridderorde van de Unie. Hij was daarna betrokken bij diverse gevechten om Walcheren en de andere eilanden.

Met tegenzin naar Parijs

In augustus 1810 kreeg Constantijn Wolterbeek opdracht om naar Parijs te vertrekken als delegatielid van de regering om te adviseren over het huldebewijs aan Keizer Napoleon ter gelegenheid van de incorporatie van Holland in het Franse keizerrijk. Hij had er geen zin in en trachtte zich hieraan te onttrekken. Hij moest wel en vertrok naar Parijs, waar hij o.a. de Minister van Marine regelmatig ontmoette. In 1810 nam hij weer ontslag: hij kon zich niet verenigen met de Franse overheersing.

In 1813 ging hij opnieuw in dienst van Oranje-Nassau en hij was betrokken bij de overdracht van Den Helder aan Nederland. Na een "tussenstop" te Zeeland vertrok hij weer naar Oost Indië. Daar belandde hij o.a. in de kwestie Singapore, waar de Engelse vlag boven de stad wapperde en enkele personen meenden dat dit terecht was. Constantijn Wolterbeek geloofde de heren ondanks dat er andere bewijzen voorhanden waren.

Achteraf bleek dat dit de grootste fout in zijn leven is geweest. Had hij wel Singapore ingenomen dan was dit niet alleen Nederlands grondgebied gebleven, maar was er in de stad een standbeeld voor hem opgericht dat er tot op heden nog steeds gestaan zou hebben.

Naar de Middellandse Zee

Na betrokken te zijn geweest bij enkele opstanden te Palembang en Riouw tussen 1819 en 1821 ging hij weer naar Holland, waar hij na een kleine rustperiode Commandant werd van de vlooteskaders in de Middellandse Zee tussen 1824 en 1828.

Vanaf 1829 tot 1840 bekleedde hij functies aan de wal. In 1829 werd hij Directeur der Marine te Amsterdam. Hij nam de functie van Directeur van de scheepswerf over; ging wonen in de woning op het erf gelegen, met zijn vrouw en

dochter en maakte een nieuw leerplan.

In 1830 werd hij Directeur-Generaal op het Ministerie van Marine.

De Belgische opstand van 1830 vergde een sterke toename van de werkzaamheden. Er moest met spoed een aantal kanonneerboten gebouwd worden voor blokkade en verdediging van de Schelde. Op verzoek van de Koning maakte Wolterbeek een verdedigingsplan voor de grote rivieren en het zuiden. Hij bleef zeer actief betrokken bij de belegering en de wapenstilstand, die in 1831 werd gesloten te Londen.

Op 23 maart in dat jaar werd hij bevorderd tot Vice-Admiraal.

Actief tot het laatst

Constantijn Wolterbeek zorgde dat er een reparatiedok gebouwd werd op het eiland Onrust. Hij liet twee raderstoomschepen bouwen te Vlissingen, was sterk voor uniformering van de scheepsbouw, wat juist in die tijd gestalte kreeg.

Hij heeft aan het begin gestaan van de ontwikkeling van de stoomschepen, ook voor de verbetering van het Brouwershavengebied, de bouw van vuurtorens, de loodsdiensten en talloze kleinere andere zaken.

In 1840 kreeg hij op 75-jarige leeftijd eervol ontslag en tenslotte overleed hij op 23 mei 1845 te 's-Gravenhage.

Een boeiende maritieme geschiedenis van een zeer beroemde Steenderenaar; zoals het wordt beschreven in het bovenvermelde boek.

Een sieraad voor ieders boekenkast!

Constantijn Johan Wolterbeek